

felsefelogos

Yıl 20 Sayı 61
fesatoder yayınları
İstanbul

e-mail: felsefelogos@gmail.com

www.felsefelogos.com & www.fesatoder.com

Genel Yayın Yönetmeni: Sinan Özbek

Fesatoder Adına İmtiyaz Sahibi: Sema Ülper Oktar

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: E. Aras Ergüneş

Yayın Kurulu: Muharrem Açıkgöz, Engin Delice, E. Aras Ergüneş, Thomas Geisen,
Ferda Keskin, Uluğ Nutku, Sinan Özbek, Kaan Özkan, Peter Thomas,
Sema Ülper Oktar, Fehmi Ünsalan, Tanzer Yakar

Sayı Editörü: Fehmi Ünsalan

Danışma Kurulu

(alfabetik sırayla)

Prof. Dr. Saffet Babür

Prof. Dr. Betül Çotuksöken

Prof. Dr. Alex Demirovic

Prof. Dr. Frigga Haug

Prof. Dr. Wolfgang Fritz Haug

Prof. Dr. Onur Bilge Kula

Prof. Dr. Beno Kuryel

Prof. Dr. Domenico Losurdo

Prof. Dr. Hakan Poyraz

Prof. Dr. Metin Toprak

Kapak Resmi: "Teller (Design)", Nikolay Suetin.

Baskı Öncesi Hazırlık: Fehmi Ünsalan

Baskı

Yazın Basın Yayın Matbaacılık Trz. Tic. Ltd. Şti.

Çevre Sanayi Sitesi B Blok No: 38-40-42-44

İkitelli-Başakşehir/İstanbul Tel: (0212) 565 01 22

Sertifika No: 12028

Genel Dağıtım

Tel: 0262 359 10 60 Fax: 0262 323 18 58

www.umuttepeyayinlari.com/ bilgi@umuttepeyayinlari.com

felsefelogos hakemli bir dergidir.

EBSCOhost ve The Philosopher's Index tarafından listelenmektedir.

felsefelogos'ta yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

Gönderilen yazıların yayımlanma kararı hakem raporlarına bağlıdır.

Gönderilen yazılar iade edilmez. felsefelogos ile yazarlar arasındaki iletişim

internet üzerinden e-mail yoluyla gerçekleşir.

İçindekiler

Sunu

- Betül Çotuksöken* • Ortaçağda devlet ve iktidar üzerine: Salisburyli Ioannes örneği 7
G. H. R. Parkinson • Machiavelli'de ahlak ve siyaset 17
Dale Hall • Devlet ve siyasetin sınırları 29
Recep Batu Günör • Siyasi ve etik bir kavram olarak özgecilik düşüncesi 49
C. D. C. Reeve • Platoncu siyaset ve iyi 71
Banu Alan Sümer • Olanaksızlığın olanaklılığı üzerine:
Derrida'da etik ve politika ilişkisi 77
Suzanne Duvall Jacobitti • Kamusal, özel, ahlaki:
Hannah Arendt ve politik ahlak 91
Seyit Coşkun • Batı felsefesinde barış kavramı 109
Abdurrahman Aydın • Orta'nın yasası ve sofist hareketin siyasal anlamı 123
Fatma Dore • Lykurgos: Rousseau'nun model yasacısı 135
Müslim Akdemir • Din ve devlet ilişkisine tarihselci bir bakış: Ali Şeriatî 147
Dominique Pradelle • Fenomenolojik akıl öğretisi:
yeti olarak aklın yokluğunda akıl türleri

Tarihsel Eleştirel Marksizm Sözlüğü • Etik sosyalizm; etik-politik

Özetler/Abstracts

fenomenolojik akıl öğretisi: yeti olarak aklın yokluğunda akıl türleri

Dominique Pradelle

“Hiç de baştan verili bir akıl değil,
aksine oluşan ve sorumlusu olduğumuz bir akıl”

Édouard Le Roy,
*Yeni Felsefeye Yöneltilen
Bazı İtirazlar Üzerine*

Aklın transandantal fenomenolojideki statüsü nedir? Akıl, noetik faaliyetin en yüksek derecesi olarak köklerini transandantal öznenin doğasında ve bilişsel kendiliğindenliğinde bulan bir yeti midir? Husserl böylece Kant'taki biçimiyle Kopernik devrimini üstlenmeye mi sürüklenmiştir?

Kant'ta *akıl* tabiri insanın metafizik yapma gayretinin aldığı formları, şarta tabi olmayanı *metaphysica specialis*'in deneyötesi nesnelere (insanın saf kavramlarca belirlenen ve ampirik olmayan parçası olarak ruh, sonsuz bütünlük olarak dünya, tüm varolanları yaratan ve *omnitudo realitatis* olarak Tanrı) kılığında araştırma eğilimini belirtir. Bilgilerine sistematik bir birlik verme gayreti içinde olması bakımından akıl anlama yetisinden apayrı

bir yeti sıfatıyla gündeme gelir; akıl İde (duyular yoluyla verilebilir hiçbir nesneye tekabül etmeyen zorunlu kavramların) yetisidir.¹

Husserl'e göre Kant'ın öğretisinin merkezinde aklın transandantal öznedeki anlama yetisinden apayrı bir yeti ve metafizik bir eğilim olduğu fikri durur. Bu metafizik eğilimin yapısı insandaki duyuyu üstü nesnelere ilişki kurma ihtiyacını yansıtır ve esasen öznedir, zira *metaphysica naturalis* köklerini insan doğasında bulur.² Akıl, amacı öznenin doğal bir eğilimi olarak metafiziğin imkânına açıklık getirmek olan özel bir disiplinin, *metafiziğin metafiziğinin* konusunu teşkil eder.³ Gelgelelim transandantal İdelerin *nesnel* dedüksiyonu mümkün değildir, onlar için yalnızca öznel dedüksiyon, yani hâlihazırda var olan bir şey [*entité*] gözüyle bakılan ve transandantal özneyi kuran aklın doğasından bir türetme söz konusu olabilir⁴. Dolayısıyla aklın yapıları gerekçelendirilmesi imkânsız *antropolojik bir olguyu* meydana getirir.

Önkoşulsuz bir felsefenin lüzumuna duyduğu inancın Husserl'i bir yeti olarak akılla ve bu yetinin yapısıyla ilgili tüm varsayımları ayrıca almaya sevk etmesi gerekmeyecek midir? Levinas'ın Husserlci fenomenolojiyi "akla bel bağlamaz bir idealizme" indirgemesi ne derece meşrudur? Husserl bu hususta şaşırtıcı bir çift-değerlilik sergiler.

Bir yandan akıl fenomenolojik redüksiyona tabi tutulur. Aşkın önkoşul olmaları itibarıyla tüm öznel yetilerin devre dışı bırakılmalarını gerektiren fenomenolojik redüksiyon böylelikle aklın ontolojik geçerliliğini askıya alır.⁵ Bu nedenle Husserl transandantal öznenin doğasını meydana getiren ve temelini yalnızca sonlu zihnin sözümona doğasında bulabilecek, olumsal bir varoluşa sahip, antropolojik bir olgudan ibaret bir akli yetinin varlığını kabul etmeye yanaşmayacaktır.

Öte yandan, Husserl akıl kavramını kullanmaktan tamamen vazgeçmez, aksine sık sık bu kavrama başvurur. *Düşünceler I*'in "akıl ve edimsel gerçeklik" (*Vernunft und Wirklichkeit*) başlıklı son kesimi "aklın fenomenolojisi" ve "teorik akıl probleminin genellik düzeyleri" adlarını taşıyan iki bölümden meydana gelir.⁶ Keza *Formel Mantık ve Transandantal Mantık*'in son bölümünün başlığı da "nesnel mantık ve aklın fenomenolojisi" dir.⁷ *Kartezyen Meditasyonlar*'ın 23. paragrafında Husserl akılla ilgili şu temel savı dile getirir:

"[Akıl] olumsal-olgusal bir yeti [*kein zufällig-faktisches Vermögen*] değildir.
Akıl tabiri mümkün ve olumsal olguları değil, tam tersine genel itibarıyla

¹ Kant, Immanuel, *Kritik der reinen Vernunft*, Transz. Dialektik, Von den transz. Ideen, A 327/B 383

² *KrV*, Einleitung, B 21

³ *KrV*, Einleitung, B 22

⁴ *KrV*, Transz. Dialektik, System der transz. Ideen, A 336/B 393: " Bu transandantal İdeler için kategoriler açısından verebilmiş olduğumuz türden *nesnel bir dedüksiyona* imkân yoktur.[...] Fakat aklımızın doğasından hareketle [*aus der Natur unserer Vernunft*] bu İdeleri öznel bir şekilde türetmeye [*subjektive Anleitung*] teşebbüs edebiliriz."

⁵ İlk Felsefe I'deki formülü hatırlatalım: "Tüm 'yetileri' devre dışı bırakıyoruz." (*Hua VII*, Beilage XX, s. 387).

⁶ *Hua III/1*, s.295, 314 ve 337

⁷ *Hua XVII*, § 101 sq., s. 273

transandantal özneliğin yapısını serimleyen evrensel ve özsel yapıyı [*eine universale wesensmäßige Strukturform der transzendentalen Subjektivität überhaupt*] belirtir.”⁸

Fenomenoloji için akıl kavramının meşru bir anlama sahip olması demektir bu. Bu yeni anlamı itibarıyla akıl, bilen öznenin doğasına ait öznel bir yetiyi ifade etmez. Peki ama fenomenolojinin akla yüklediği ve sonlu öznenin psikolojik önyapısıyla ilgili tüm varsayımlardan arındırdığı bu yeni anlam tam olarak nedir? Artık özneyi meydana getiren bir yeti değilse, o zaman ne olabilir akıl? Dahası, ne türden bir akıl kastedilmektedir burada? Genelinde tüm bilimler için ortak, *bilimsel* bir akıl mı? Tüm öbür akıl formlarının temelinde yatan *fenomenolojik* bir akıl mı? Yoksa bilim-öncesi algı küresini olduğu kadar eylem, duygu ve değer küreleri gibi teorik olmayan alanları da kapsayan, *daha geniş* bir akıl formu mu?

TÜM YÖNELMİŞLİKLERİN TELEOLOJİK YAPISI OLARAK AKIL

Birinci sorunun yanıtı iki metinde verilmiştir; bu metinlerden biri *Saf Mantığa Prolegomena*, ötekisi ise 1908-09 tarihli *Etik ve Değer Teorisi Üzerine Dersler*'dir:

“Kant’ın bu denli düşkün olduğu mitsel kavramları, daha açık söylemek gerekirse anlama yetisi ve akıl kavramlarını [*die Begriffe Verstand und Vernunft*] elbette ki harfi harfine ruhun yetileri anlamında [*in dem eigentlichen Sinne von Seelenvermögen*] kabul etmeyeceğiz. Bunun yerine anlama yetisi ve akıl terimlerine bizi ‘düşünce formuna’ ve düşünce formunun ideal yasalarına götürecek doğrultunun salt emareleri gözüyle bakacağız. Mantık bu doğrultuyu izlemelidir ve bu bakımdan bilginin ampirik psikolojisine taban tabana zıttır.”⁹

“Akıl [*Vernunft*] teriminin artık hiçbir suretle psişik bir yetiyi [*kein psychisches Vermögen*] belirtmeyeceği açıktır. Akıl terimi bundan böyle fenomenolojik bir tarzda ya da - Kant’ın tabiriyle - transandantal bir biçimde anlaşılmalıdır; başka bir deyişle, akıl, ilgili kategoryal tipe özgü nesneliklerin [*Gegenständlichkeiten des betreffenden Typus*]¹⁰ özleri bakımından [*ihrem*

⁸ *Hua I*, § 23, s. 92

⁹ *Hua XVIII, Prolegomena zur reinen Logik*, § 58, s. 216-217

¹⁰ Çevirmenin notu: Türkçe “nesnelik” terimi Husserl’in *Gegenständlichkeit* kavramını Fransızcalaştırırken kullanılan “*objectité*” sözcüğü örnek alınarak oluşturuldu. Dikkat edilmesi gereken şey, bu terimi sözcüğün Almanca aslının gündelik anlamını yansıtan “nesnellik” ile bir tutmamaktır. Husserl “nesnellik” kavramını *Objektivität* (fr. *objectivité*) sözcüğüyle ifade eder. Oysa “nesnelik” terimi, kaynağını birbirleriyle uzlaşmaz derecede farklı türden “nesne”lerin genel bir formel kategori altında düşünülmesinde bulur. Hakiki manada nesne diyemeyeceğimiz şeyler bile, bilincin -doğrudan veya dolaylı- karşılığı olmaları bakımından bir birlik olarak ele alınabilir,

Wesen nach] kastedilmelerini [*zur Gemeinheit kommen*], bilgi bağlamında ise onlara meşru bir zemin kazandıracak şekilde verilmelerini [*zur ausweisenden Gegebenheit*] sağlayan edimlerin eidetik şekillenmeleri için kuşatıcı bir başlık olarak anlaşılmalıdır.”¹¹

Peki ama bunun anlamı nedir? Tabi ki şu: Akıl, nesnenin varlığının veya geçerliliğinin - bu nesne hangi ontik küreye ait olursa olsun - gerekçelendirilmesiyle ve onaylanmasıyla ilgili fenomenolojik problemlerin bütünü için bir başlığa dönüşmüştür. Akıl terimi iki asli ilkenin kesişiminde konumlanır. Bunlardan ilki *yönelmişliğin teleolojik bir yapıya* sahip olması ilkesidir. Bu ilke gereğince her yönelim onu dolduracak görünüm peşindedir.¹² İkinci ilkenin özelliği *yapısal* olmasıdır ve bu ikinci ilkeye göre her bölgesel [*régional*] öz (ait olduğu varlık bölgesi açısından noematik anlam) transandantal özneye bir apaçıklık yapısı ya da bir kurma faaliyeti tayin eder.¹³

1/ ‘Kurma faaliyeti’ fikrine dayalı idealizmin temel ontolojik savı nezdinde bilinç için (*für das Bewußtsein*) olan her nesnelik yalnızca ve yalnızca bilinç tarafından (*durch das Bewußtsein*) başarılan bir nesnelik sıfatıyla ne ise o olabilir¹⁴. Her nesne bilinç tarafından başarılı, demekle anlatılmak istenen, bir yandan yönelimsel bir bilinç ediminin nesneyi kastetmesi ve bir çeşit semantik kendiliğindenlikle nesnenin ontik anlamını tesis etmesi, öte yandan anlam kastedici edimin nesneyi veren bir görüde kendini gerçekleştirmesidir. Başka türlü söylenirse, anlam nesnenin hakikaten varolduğuna ilişkin bir apaçıklıkta doğrulanabilir. O halde akıl kavramı *tüm yönelmişliklerde mevcut teleolojik bir yapıyı* anlatır. Bu yapının anahatları şöyledir: Nesneye ait bir anlamı kasteden yönelim teleolojik olarak nesnenin *görüsünün* ya da apaçıklığının peşindedir¹⁵. “Apaçıklık” tabiri nesnenin doğrudan ve kaynak teşkil edici şekilde *kendini vermesinden* başka bir şeyi anlatmaz. Bir nesnenin doğrudan ve kaynak teşkil edici şekilde sunulması, o nesnenin temsili olarak yeniden-sunulmasıyla [*re-présentation*], salt bir sembol vekâletinde kastedilmesiyle taban tabana zıttır¹⁶. “Nesnenin verilmesi” tabiriyle anlatılmak istenen ise, son kertede nesnenin ontik anlamının *gerekçelendirilmesi*, bu anlamın geçerliliğinin normlar ışığında onaylanması ya

bu yüzden onlara “nesnelik” adı verilecektir.

¹¹ *Hua XXVIII, C, § 7a, s.274.* Ayrıca, *Hua XXVIII, Beilage XII (1909), s. 364*

¹² *Hua I, § 24, s. 93.* Husserl burada *Evidenz*’i [apaçıklığı] “tüm kastedilmiş ve kastedilecek olanlar için bir imkan, dahası tüm yönelimlerin güttüğü ve gerçekleştirmeye çalıştığı bir amaç [*Ziel*]” diye niteler.

¹³ “Her nesne, (içkin nesnelere de dahil) genelde tüm nesnelere, transandantal özneye düzenleyici bir yapı tayin eder” *Hua I, § 22, s. 90; Hua III/1, § 86, s. 198; Hua III/1 § 138, s. 321: “Farzedilen her nesne bölgesine ve her nesne kategorisine [...] o nesne bölgesini ve kategorisini kaynak teşkil edici şekilde veren temel bir bilinç türü, ve buna bağlı olarak, kaynak teşkil edici temel bir apaçıklık türü* tekabül eder”, *Hua V, § 7, s. 36; Hua XVII, § 60, s.169.*

¹⁴ *Hua XXVIII, C, § 7a, s. 275*

¹⁵ *Hua I, § 24, s. 93*

¹⁶ *Hua I, § 24, s. 92-93; Hua XVII, § 59, s. 165-166: “Kendini-verme olarak apaçıklık [*Evidenz als Selbstgebung*]”; “Apaçıklık kendini-verme işleminin yönelimsel olarak yerine getirilişini [*intentionale Leistung der Selbstgebung*] anlatır.”*

da feshedilmesi işleminden başka bir şey değildir. Bu demektir ki akıl “geçerlilik” sorununa işaret eden ve gerekçelendirme yapılarının belirlenmesi amacıyla kullanılan genel bir başlıktır. Nesneye ait ontik anlamın geçerliliği, nesnenin ta kendisinin verildiği bir apaçıklık zemininde gerçekleştirilen öznel gerekçelendirme edimlerinde kaynağını bulur. Akıl başlığı aynı zamanda tüm yönelmişliklerin teleolojik yapısı için kullanılır. Bu teleolojik yapıya göre her yönelimsel kastetme edimi, anlamını kastettiği nesnenin verilmesini de talep eder. Noematik terimlerle ifade edilirse, nesneye ait her anlam nesnenin ta kendisini veren bir apaçıklık ediminde onaylanabilmelidir.¹⁷ Bir kez daha Husserl’i alıntılalım:

“Bilinç için olan bir nesnelik bilinç tarafından, yani yalnızca kuran edimler sayesinde başarıldığına göre asıl problem şudur: Bir nesnelik nasıl olur da bilincin bağrında kendi-varlığını-geçerli-bir-tarzda-gerekçelendirme [*das Sich-in-gültiger-Weise-Ausweisen*] adını vereceğimiz bir kipte verilebilir?”¹⁸

2/ *Kartezyen Meditasyonlar*’ın 23. paragrafında öne sürülen savın anlamı öyleyse şimdi berraklaşmaya başlıyor. Akıl niçin olumsal olgular düzenine tabi değildir ve niçin özned antropolojik bir sabit sıfatıyla mevcut olan -ama ona pekâlâ da ait olmayabilecek- bir yetiyle özdeşleştirilemez? Çünkü akıl öznenin kendi varlığında taşıdığı bir *güce* değil, genel itibarıyla *varolan her türden nesnenin neliğini/özünü hedef alan gerekçelendirme faaliyetinin yapısına* işaret etmektedir. Bu demektir ki yapısal bir ilke teleolojik ilkeyi tamamlamaktadır. Fenomenolojik ontolojide varolanın varlığı kendinde bir varlık değil, mutlak bir bilinç için ve bu mutlak bilinç *kanalıyla* bir varlıktır. Varolanın varlığı mutlak bilincin apaçıklık kipleri sayesinde gerekçelendirilir ve böylelikle de saf öznellikte temellenir. Fakat öte yandan her varlık bölgesi türü (zamansal şey, uzaysal şey, maddi şey, kültürel şey, canlı şey, toplumsal şey, kişi, vb.) ona mahsus bir anlam gerekçelendirme veya nesne verme yapısı gerektirir. Akıl kavramı, salt öznel olmak şöyle dursun, bundan böyle noetik edimlerden değil *noematik özlerden* itibaren, transandantal öznenin doğasına özgü yetilerden değil, *nesne tiplerinden* hareketle düşünülür. “Akıl fenomenolojisi” öznel yaşamın şekillenmeleri üzerine eğilse de, transandantal öznenin yaşamına açılan yol öznenin doğasından veya sahip olduğu yetilerden değil, bilince verilebilir nesne türlerinden geçer. Zira her nesne *eidos’u* ona özsel bir bilince varma türünü şart koşar. Bilinç yaşantıları küresi, kurallı bağlantılardan yoksun Herakleitos’çu bir akışa indirgenemez. Bilakis, noema küresi ile noema’ları kasteden ve hedefleyen noesis küresi arasında özsel bağlantıların olması, bilinç yaşantıları küresini eidetik yasalara tabi kılar.¹⁹

17 “Apaçıklık bilincin tüm yaşamına bağlanan evrensel bir yönelimsellik türüdür; apaçıklık sayesinde bilincin tüm yaşamı *teleolojik bir yapı*, “akla” doğru bir mevzilenme [*ein Angelegtsein auf „Vernunft“*], hatta akla yönelik kesintisiz bir eğilim [*eine durchgehende Tendenz dahin*] kazanır.”, *Hua XVII*, § 60, s.168-169

18 *Hua XXVIII*, C, § 7a, s.275

19 “Yaşantı küresi de transandantal eidetik yapısından ötürü pekin bir nomolojik karakter taşır; nasıl ki uzayı işgal eden tüm mümkün figürler uzayın özü gereği koşulsuzca geçerli kurallar uyarınca sıkı sıkıya belirleniyorsa, noesis ve noema açısından tüm mümkün eidetik şekillenmeler de yaşantılar

Öyleyse aklın fenomenolojisi nesnelere transandantal kuruluşunu konu alır ve ölçütü nesne kuruluşunun dünya-içi veya ideal nesnelere özgü kategoriler kılavuzluğunda sistematik biçimde serimlenebilmesidir: Her nesne tipi için (melodi, gökkuşağı, masa, hayvan, kişi, toplumsal kurum, vb.), o tipten nesneyi veren bir yaşantı çeşitliliği kanalıyla nesne birliğinin nasıl muhafaza edildiğini ve onaylandığını belirlemek gerekir. Nesne birliğinin imkânını aydınlığa kavuşturma görevi her defasında eidetik yasallık öğretisine düşecektir. Bu temel disiplin, tikel bir noematik türü eklemli bir bilinç yaşantıları çoklusuna bağlayan eidetik yasallığı inceler. Bir ile çok arasındaki ilişkiyle ilgili geleneksel problem, varolan ile bilinç şekillenmeleri arasındaki ilişkiye uyarlanır ve dünyadaki her varlık bölgesi için kurma faaliyeti düzleminde tekrar gündeme gelir²⁰. Böylelikle öznelci akıl öğretisinin yerini *eidetik akıl formları öğretisi* alır.

AKIL ÖZNEL MİDİR? AKIL TÜRLERİNİN ÇOKLUĞU VE YAPISAL BİRLİKLERİ

Bu fenomenolojik akıl öğretisinin öznelci olmayan karakterini doğru anlamak gerekir. Öğretinin öznelci *olmayan* bir karakter taşıması *gayri öznel* olduğu anlamına gelmez. Akıl kavramı artık öznenin neliğinde/özünde köklenen bir eğilimi değil, *nesnelere özlerince tayin edilen bir noetik-noematik yapılar bütünü* imler. Bir noetik-noematik yapılar bütünü olması ölçüsünde akıl bilincin şekillenmelerine işaret eder, bundan dolayı gayet öznel bir kavramdır. Oysa öte yandan, akıl kavramı *derinlemesine* özne-aşırdır. Zira nesneyi veren bilinç bağlantıları belli yasalarca idare edilir. Gelgelelim bu yasalar temellerini öznenin doğasında bulmaz; tersine, nesnenin tabi olduğu kategori tarafından *a priori* dayatılır. Örneğin, anlık bir yaşantı yalnızca düşünümüne [*réflexion*] nesne olarak verilebilir. Düşünüm ise düşünümüne arasında zamansal bir mesafe olan bir edimdir. Düşünümle ilgili bu zorunluluk, ele alınan bilinç türüne bağlı değildir ve sonlu ile sonsuz özne arasındaki ayrıma kayıtsızdır.²¹ Bir melodinin ardışık işitsel *veriler* dizisini kateden sentetik birlik olarak verilmesi ve başka hiçbir şekilde verilememesi, insan bilincine (ya da genelinde sonlu bilince) mahsus bir alımlama [*appréhension*] kipinden kaynaklanmaz. Bu, daha ziyade, tüm zaman nesnelere özüne ait yapısal bir hakikattir. Uzayda yer kaplayan bir şey kendini her seferinde sadece ve sadece tek bir cepheden verir; görüldüğü mevcut açı, farklı açılardan görünen yüzlerinin ardışık senteziyle tamamlanmalıdır. Dolayısıyla uzayda yer kaplayan şey kendini sadece ve sadece aşamalı verebilir. Bu yapı *res extensa*'nın özü tarafından belirlenir ve bir sınır-kavram olarak 'alimimutlak özne' diye anlayabileceğimiz Tanrı da dahil, tüm öznelere kendini dayatır.²² Ve nihayet, bir başka kimsenin görüde

küresinde aynı sıklıkta belirlenir.”, *Hua III/1*, § 135, “Aklın Fenomenolojisine Geçiş”.

²⁰ “Geniş anlamda nesne [...] birtakım bilinç bağlantılarında “kurulur”. Bu bilinç bağlantıları, özdeş bir *x*'in bilincini özleri itibarıyla temin ettikleri ölçüde, onlarda apaçık verilebilir bir birliği [*einsehbare Einheit*] şart koşar.”, *Hua III/1*, § 135, s. 313

²¹ “Tanrı eidetik görüde verili bu mutlak zorunluluğa en az 2+1'in 1+2 'ye eşit olduğu yolundaki eidetik apaçıklığa tabi olduğu kadar tabidir.” *Hua III/1*, § 79, s. 175

²² *Hua III/1*, §§ 42, 44 ve 138, s. 88, 92 ve 319

kaynak teşkil edici şekilde verilmesinin asla mümkün olmaması, başkasına ait psişik yaşamın ilke gereği erişilemez kalması, bilme yetimizin olgusal sınırlarına dayanan antropolojik bir hakikat değil, başka ben'in ontik özüne içrek yapısal bir hakikattir.²³ Levinas "Tanrı için bile" ibaresinin antropolojik olmayan bir tonda tekrarlanışına dikkati çeker ve bunun son derece önemli olduğunu belirtir.²⁴ Bu ibare Tanrı'yı sonlu görünümün şartlarına tabi kılan teolojik bir savdan almaz anlamını; aksine uzayda yer kaplayan bir şeyin verilmiş kiplerinin öznellik üzerinde gerçekleştirilecek tüm eidetik çeşitlemelere direneceğini ileri süren savdan alır. Veriliş kipleri özneliğin eidetik çeşitlemelerinden etkilenmiyorsa, bunun sebebi nesnelere görüye veren bu kiplerin, hangi tipten olursa olsun, her nesnenin sunulma kipine içrek yapısal yasalara tekabül etmeleridir.

O halde akıl *tek ve biricik bir yetiyi* imlemez, aksine *kurucu tür çeşitliliğinde* ya da *akıl türlerini ayıran gerekçelendirme yapılarının çeşitliliğinde* ifşa eder kendini. Artık özneyi meydana getiren biricik akıl yoktur; daha ziyade *bölgesel akıl türlerinden müteşekkil akıllar* çokluğu söz konusudur. *Düşünceler I* ile *Formel ve Transandantal Mantık* eserlerinde aklın fenomenolojisine hasredilen paragrafların farklı nesne kategorileri ışığında mümkün *apaçıklık kiplerinin çoğaltılmasına* yönelik bir analizle sonlanmasının sebebi budur. Böylelikle *ego cogito* ve mutlak bilince geri götürülen yaşantılar apodiktik bir apaçıklık statüsü kazanır; hâlbuki nesnelere ancak tahminî [*présomptive*] bir apaçıklık deneyiminde verilebilir. Yaşantıları upuygun [*adéquate*] bir apaçıklık deneyiminde veren saf düşünümün aksine, dış deneyimin nesnelere upuygun olmayan bir apaçıklıkta verilir. Yaşantılarım ve (zamansal, uzaysal ve maddi) ilk-nesnelere [*archi-objets*] bana kaynak teşkil edici şekilde verilir. Başka bir deyişle, bir hüretik veriler çekirdeği onları ete kemiğe büründürür. Oysa başka ben'in bana kaynak teşkil edici şekilde verilmesi ilke gereği imkânsızdır. Zira başkasının yaşantıları benim için doğrudan erişilemezdir ve bu erişilemezlik mutlaktır. Dolayısıyla başkasını deneyimleyişim zorunlu olarak analogiye dayalıdır, vb.²⁵

Apaçıklık kiplerinin ve akıl türlerinin bu çokluğu birlik ve düzenden yoksun, kuralsızca büyüyen bir kaostan mı ibarettir? Hayır! Bilakis, bu çokluk nesne özlerinin ve nesne özlere karşılık gelen eidetik disiplinlerin arkitektoniği tarafından dayatılan yapısal bir birliğe sahiptir.²⁶ En başta belirtmeli ki boş *bir şey* kavramının, çeşitlemelerine [*variantes*] özgü apaçıklık kiplerini idare eden formel akıl ile dünya nesnelere bir bölgenin apaçıklık deneyimine karşılık gelen *maddi* akıl formları arasında temel bir zıtlık mevcuttur. Bu zıtlık formelleştirme [*formalisation*] ile genelleştirme [*généralization*] edimleri arasındaki ayrıma tekabül eder.²⁷

Dünyada münferit olarak karşılaştıklarımızdan itibaren genelleştirme yoluyla elde ettiğimiz ve bir bilgi içeriği ihtiva eden maddi özlere ile nesne hakkındaki bir muhtevadan

²³ *Hua I*, § 50, s. 139

²⁴ Levinas, E., *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*, Paris, Vrin, 1982, s.139

²⁵ *Hua XVII*, § 107a-c, s.289-295

²⁶ "Maddi ve formel eidetik öğretilerin arkitektoniği [Stufenfolge] kurma faaliyetini serimleyen fenomenolojilerin [*scil.* akıl öğretilerinin] arkitektoniğini bir şekilde tayin eder ve genellik seviyelerini belirler.", *Hua III/1*, § 153, s. 358-359

²⁷ *Hua III/1*, § 153, s. 358; *Hua V*, § 19a-b, s.97-98

yoksun, tüm içeriğin saf dışı bırakılmasıyla elde ettiğimiz formel özler arasında zıtlık vardır. Formel özler topluluğu *genel olarak bir şey'e* ait formların bütünü, yani tüm sentaktik ve ontolojik kategorileri (mesela *töz*, öznelilik, *yüklem*, *küme*, *grup*, vb. gibi ontolojik kategorileri) kapsar. Formel özlerin karşılığı olan bilinç faaliyetine çevrili öznel bakış açısından aslanan, sentaktik ve ontolojik tüm formel kategorilerin nasıl kurulduklarına ilişkin bir öğretinin tanımlanmasıdır. Bu öğretinin amacı formel kategorilerin anlamını ve geçerliliğini açıklığa kavuşturmadır. Böylece anlama yetisine ya da *dar anlamıyla akla*, yani salt kategoryal ve mantıksal olan formelleştirici akla dair fenomenolojik bir öğretinin hudutları çizilmiş olur. Bir yandan, bu öğreti formelleştirici edim tiplerini ve berraklaştırma, ilişkilendirme, bağlama, vb. gibi sentetik işlem (*synthetische Operationen*) tiplerini betimler; zira gerek formelleştirici edim tipleri gerekse sentetik işlem tipleri formel apofantiği²⁸ meydana getiren sentaktik kategorilerin, demek oluyor ki, gidimli bir söyleme imkan veren formların kaynağını teşkil eder. Öte yandan, aynı öğreti formel kategorilerin dışavurduğu formel anlamları kendilerine mahsus bir varlığa sahip formel nesnelere (bir başka deyişle, özler) biçiminde geçerli kılan apaçıklık türlerini araştırır.²⁹ Kategorilerin ve onları idare eden formel ilkelerin gerekçelendirilmesiyle ilgili bu problemler epistemoloji, mantık ve matematik problemleriyle buluşur. Sözelimi, mantığın temel ilkelerinin (çelişmezlik ve üçüncü halin imkânsızlığı ilkelerinin) gerekçelendirilmesiyle ilgili problemler ya da kümeler teorisinden doğan problemler (kümelerin toplamı ve çarpımı, 'verili bir kümenin elemanları' kümesinin varlığı, seçim kümesinin varlığı, vb.) bu türdendir. Öyleyse anlama yetisi ve akıl kavramları anlamın ve nesnelüğün formel yasalarına doğru yönelmiş noetik edimleri belirtir; sırasına göre söylenirse, bu noetik edimler ilk önce formel karakterdeki anlam ve nesne kategorilerine, daha sonra tutarlı anlam dizimleri için geçerli sentaktik yasalara, bunun peşinden formel karakterdeki analitik kapsama ve çelişmezlik ilkelerine, son kertede ise teori ve çeşitlilik formlarına yönelir.³⁰

Formel akıl alanının karşısında dünyadaki nesne bölgelerinin bütününe kuşatan ve münferit dünya nesnelere itibaren genelleştirme yoluyla elde edilen *maddi akıl* alanı [*domaine*] durur. Maddi küre kuralsız ve açık uçlu bir kavram çeşitliliğine doğru genişlemez. Tam tersine, dünyada rastladığımız münferitlere uygulanan genelleştirme işlemi bizi *concreta*'ya [somutlara] ilişkin en üst kavramlardan (sözelimi, maddi şey, canlı varlık, kişi, kullanım nesnesi, sanat eseri, toplumsal kurum gibi kavramlardan) müteşekkil bir bütüne vardırır.³¹ Söz konusu en üst kavramlar bütününe düzene koyansa özler arasındaki temellenme (*Fundierung*) ve tabakalanma (*Schichtung*) bağıntılarıdır.³²

28 Çevirmenin notu: *Apophantikos* eski Yunancada "bildiren" ve "gösteren" anlamına gelen bir sıfattır. Doğruluk değeri taşıyabilen, başka bir deyişle doğru veya yanlış olabilen mantık önermeleri için ilk kez Aristoteles tarafından kullanılmıştır. Böylelikle tümce, beyan edici bir işlev kazanarak yansız bir önermeden ziyade bir yargı meydana getirir.

29 *Hua III/1*, § 153, s. 356-357

30 *Hua XVIII, Prolegomena...*, §§ 58 ve 67-68-69, s. 216-217 ve 244-249

31 *Hua III/1*, § 9, s.23; *Hua V*, § 19b, s.98

32 *Hua III/1*, § 152, s. 354-355. Ayrıca dünya *eidos*'unu, yani temellenme ilişkileri açısından kademeler halinde düzenlenmiş maddi kategorilerin sistematik birliğini kuran "genelgeçer kurma sentezi" hakkında bkz: *Hua I*, § 22, s.90

Demek ki *maddi akıl* öğretisine düşen görevler öznel bakış açısından sistematik biçimde tanımlanmaya izin vermektedir. Bu görevlerden ilki statik bir analizden hareketle her varlık bölgesinin eidetik görüşünü açığa çıkarmaktır. Varlık bölgelerinin eidetik görüşünün kazanılması bizi bilincin kurma faaliyetini transandantal düzlemde incelemeye sevk edecek bir transandantal ipucu yerine geçer. İkinci sırada gelen görev belli bir bölgeden bir nesnenin varoluşunu ve birliğini onaylayan ya da fesheden sentezlerin nasıl işlediğini, temellenme bağıntısına has hiyerarşiyi takip ederek (yani daha aşağıdaki maddi şey katmanından başlayıp tabaka tabaka daha üst katmanlara doğru çıkarak) statik açıdan betimlemektir³³. Son görev ise genetik bir analiz yardımıyla nesne katmanlarının aşamalı hiyerarşisini katetmek ve bu suretle hem farklı tabakaları birbirleriyle bağlantıya sokan sentez kiplerini hem de daha aşağı tabakaya özgü apaçıklık kipinin daha üst tabakada yürütülen gerekçelendirme faaliyeti için sahip olduğu işlevi açığa çıkarmaktır.³⁴ Sözelimi, başkasının bedenini salt maddi bir şey diye algılamak bir ilk tabakayı tesis eder; bu ilk tabaka daha üst tabakaların kuruluşu için, mesela canlı varlık maddi özünün, başka ben'in ya da dilsel idealitelerin kuruluşu için yeni işlevler kazanacaktır. Son görev bu işlevleri açığa çıkarmaktır.

Dolayısıyla akla birliğini veren bundan böyle öznenin önyapısı değildir. Maddi aklın birliği dünyadaki nesnelere ait düzenin sistematik karakterine bağlıdır. Maddi özler düzeninin sistematik karakteri sadece tüm maddi varlık bölgelerinin dünya *eidos*'unda -ya da dünya-anlamında (*Weltsinn*) – *omnitudo realitatis* olarak kapsanmasından ileri gelmez³⁵; aynı zamanda maddi varlık bölgelerinin hepsinin birbirleriyle temellenme bağıntısı üzerinden ilişkide olmasından ileri gelir. Formel akıl ise birliğini, formel kategorilerin, genel nesne formları olmalarından ötürü, salt düşünülebilir bir alemde kol gezen soluk hayaletlere indirgenemeyecekleri olgusundan alır. Bilakis, formel akla zemin arayışı bizi iki yoldan dünya küresine geri döndürür: i- Dünya formel kategorilerin *teleolojik* zeminidir. Zira bu kategoriler, belirlemeyi hedefledikleri dünyadaki nesnelere tatbik edilecektir; ii- Dünya formel kategorilerin *soykütük itibarıyla* zeminidir. Formel kategoriler dünya nesnelere ayıran kategorilerde temellenir. Zira formel kategoriler algıda verili nesneye odaklanan en basit yapıdaki yargı verme işlemlerinden neşet eder. O halde aklın

33 “Dünyanın kademeli bir *a priori* yapısı [*ihre apriorische Stufenbau*] vardır ve kurma faaliyetini araştıran fenomenolojinin bu yapıyı ontik karşılıklarını esas alarak izlemesi kesinkes zorunludur; dolayısıyla bu yapıyı izlerken en alt katmandan başlamalı, peşinden üst üste binen tabakaları izlemelidir [*den sich aufstufenden Schichten nachzugehen*]” *Hua Mat IV*, s. 150. *Kartezyen Meditasyonlar*'ın 22. paragrafı kurma faaliyeti fikrine dayalı fenomenolojik sistemi “sistematik ve her şeyi kuşatan bir düzenin birliği” diye tanımlar. Bu birliği kavrarken bizi yönlendirmesi gereken saik, “mümkün bilince nesnelere oluşturduğu sistemdir. Bu sistem kademe kademe açığa çıkarılmalıdır. [*stufenweise herauszuarbeitendes System*]”, *Hua I*, s. 90

34 Bunlar “*farklı bölgelerin iç içeliğinden* [Verflochtenheit der verschiedenen Regionen] doğan hayli güç problemlerdir”. Bu problemlere *Düşünceler I*'in 152. paragrafında (*Hua III/1*, s. 354), ayrıca *Formel ve Transandantal Mantık*'taki 107. paragrafın c kısmında (*Hua XVII*, s. 294) değinilir.

35 “Şu halde fenomenoloji ayrıca aldığı doğal dünyanın tamamını ve tüm ideal dünyaları fiilen kuşatır ve bunu onları dünya-anlamı [*Weltsinn*] olarak kapsamak suretiyle yapar.” *Hua III/1*, § 145, s. 336-337

birliğinden söz etmeye imkân veren en kuşatıcı transandantal hareket noktasını öznenin noetik özünde değil, *omnitudo realitatis* olarak dünyanın noematik özünde buluruz. Bir kez daha görmekteyiz ki burada aslanan *akıl kavramının kökten* özne-aşırı kılınmasıdır.

AKLIN BİLİM-ÖNCESİ AKLA GENİŞLETİLMESİ

Aklın özne-aşırı kılınmasıyla birlikte transandantal fenomenolojide akıl kavramıyla ilgili bir evrilmeye yer olup olmadığı sorusu yanıtlanabilir hale gelir. Husserl'in "aklın fenomenolojisi"nden genellikle önemli eserlerinin sonunda söz etmesi, bu başlık altında *kısmi* bir fenomenoloji problemini ele aldığı anlamına mı gelir? Akıl kavramının bilimsel akılla ve daha da özelde fenomenolojik akılla, başka bir deyişle yönelimsel yaşamın ileri bir serimlemeye borçlu olduğumuz daha üst formlarıyla sınırlı kalması anlamına mı gelir? Aynı sebepten ötürü, bu daha üst formların, yönelimsel yaşama ait daha basit ve temel formları çoktan serimlenmiş önkabul etmesi anlamına mı gelir?

Kesinlikle hayır! *Vernunft* [akıl] kavramının kurma faaliyetiyle, yani nesneyi kastetme ediminin onaylanması veya feshedilmesiyle ilgili problemler için nasıl kuşatıcı bir başlığa dönüştüğünü gördük. Bilinçli yaşamın sadece belirli bir kısmıyla sınırlı kalmak şöyle dursun, aklın fenomenolojisi bilinç alanına ait şekillenmelerin bütününe temalaştırmada o derece başarılı olur ki fenomenolojinin geneliyle özdeşleşir.³⁶ Nesne bilincinin yapısını olduğu kadar bu bilincin nesne tipine göre özgülleşmesinin yapısını da imleyen bir terim olan akıl, bilinçten bir *nesnenin bilincini* anlamak kaydıyla, bilincin tüm yaşamını kucaklar. *Mantıksal* ya da *bilimsel* akılla sınırlı kalmak şöyle dursun, akıl kavramı *tüm* apaçıklık ve gerekçelendirme formlarını kapsayacak denli genişler. Bu apaçıklık ve gerekçelendirme formlarına algının *bilim-öncesi* ve *dil-öncesi* alanına ait olanları da dâhildir. Algı nesnelerini kuran bilinç faaliyetine has kurma kiplerinin incelenmesi *daha şimdiden* algı deneyiminin *ona mahsus* birtakım akıl formlarını gerektirdiğini ortaya koyacaktır. Algıdaki akıl formları uzaysal nesne algısını, maddi nesne algısını, başka kişiye yönelik tamalgıyı, vb. -her birini öbürlerinden ayrı biçimde olmak kaydıyla- karakterize eder. Algıda ne kadar akıl formu mevcutsa, aynı sayıda gerekçelendirme normu ve yapısı vardır. Böylece akıl kavramı bilimsel düşünce alanının dar sınırlarından sıyrılıp henüz yüklem-öncesi düzlemde iş başında olan gerekçelendirme yapıları bütününe imlemeye başlar.

Fenomenolojinin görevlerinden biri bilim-öncesi akıl ile bilimsel akıl arasındaki ilişkinin sorgulanması, başka bir deyişle şu sorunun irdelenmesidir: Her bilim kendi yöntemini düşünsel bir teşebbüsün neticesi olarak özgürce mi yaratır, yoksa bilimlerin sahip olduğu epistemik normlar bilincin kurma faaliyetine has bilim-öncesi formlarca çoktan öngörülmüş müdür? Örneğin, maddenin fizik bilimince belirlenmesi basit yapıdaki

³⁶ "Böylelikle kurma faaliyetine yönelik araştırmanın çerçevesi genişler. Hatta o denli genişler ki son kertede fenomenolojinin tamamını kucaklar."; "Layıkıyla yerine getirildiği takdirde aklın fenomenolojisi genelde fenomenolojiyle çakışacaktır; 'nesne kuruluşu' genel başlığı altında talep edilen tüm bilinç betimlemeleri sistematik biçimde ilerletildiği takdirde genel itibarıyla bilincin tüm betimlemelerini kapsamalıdır.", Hua III/1, § 153, s. 356 ve 359.

‘maddi şey’ algısına bağımlı mıdır, değil midir? Beşeri bilim incelemelerine sağlam bir zemin kazandıran, bilincin zihinsel gerçekliklere erişim kipi midir, değil midir? Husserl’in bu sorulara verdiği cevap sabittir: Bir varolan alanı için inceleme yöntemi temin etmek, ne bilen zihnin özgür akli teşebbüsüne, ne de araştırma usulünü özerk biçimde saptama jestine düşen bir iştir. Aksine, bir varolan alanına has inceleme yöntemi, hem o varolanın bölgesel türü tarafından, hem de bu türden varolanları kaynak teşkil edici şekilde görüye veren bilinç kipi tarafından *sub specie aeternitatis* tayin edilir;

“Belli bir kategoryal tipteki bilim’ ilkesel özü, İdesi ve ‘böylesi bir bilimin yöntemi’ İdesi, o bilimin “anlamı” olarak, o bilimi önceler. Bu ‘bilim’ İdesi, belli bir bilimin ilgili olduğu ‘nesnelik’ İdesinin kendine mahsus özünde temellenebilir ve temellenmelidir. Bir bilimin ilgili olduğu ‘nesnelik’ İdesi, o bilimin kaidesini belirler. Bu suretle ‘bilim’ İdesi *a priori* temellenmelidir. [...] Bu durum tüm ontolojik kategoriler için geçerlidir. Her ontolojik kategori bizi o kategoriden nesnelere görüye veren bilincin temel kategoryal formlarına geri götürür.”³⁷

Bir yandan, her bilim belli bir varolan alanını araştırır. Bir varolan alanının sınırları gelişigüzel bir teorik çerçeveleme edimince saptanmaz. Daha ziyade, dünyanın bilim-öncesi deneyiminde verili ontik bir saha [*champ*] bu varolan alanına tekabül eder ve şimdiden ona hudutlar çizer. Farklı bilimler hem sistematik biçimde birbirlerine eklenir, hem de konuları açısından birbirlerinden ayrışır. Bilimlerin bu eklenmesi ve ayrışması (maddi şey, canlı varlık, kişi, vb. gibi) biri diğerine indirgenemez farklı somut nesne sahalarına bölünen ve bu sebeple bir bütünlük yapısı taşıyor gibi deneyimlenen dünyada temelini bulur.³⁸ Deneyimlediğimiz dünyaya has bu bütünlük yapısını tesis eden, bilimsel akıl değil, çeşitli tiplerden nesne birliklerini edilgin biçimde kuran bilim-öncesi akıldır.³⁹

Öte yandan, bilimsel yöntemin yapısal vasıfları her bir varlık bölgesi için kendine mahsus ve o bölgeyi kurucu nesne tipini örnek alır. Tüm ontik sahalarda epistemik araştırma usulleri, araştırılan nesneye mahsus ve o nesne için kurucu stil tarafından koşullanır. Bu stil nesneyi öngörmeyi ve belirleyebilmeyi sağlar ve nesnenin bölgesel *eidos*’unca tayin edilir. Sözelimi, fizik bilimini olsa olsa eğreti bir ampirik dayanağa sahip, tümevarıma dayalı hipotezlerle iş görmeye mecbur ederek ona *a posteriori*’lik, tüketemezlik ve saymacılık karakteri kazandıran, uzaysal şeyin kendini görüye yapısal olarak her seferinde tek bir cepheden ve tamamlanmamış durumda vermesidir: Algıdaki çıkarım yapısı bilimdeki çıkarım yapısını çoktan koşullamaktadır.⁴⁰ Keza, fizik bilimindeki haliyle

37 *Hua V*, s. 13. Bkz: *Hua IX*, § 7, s. 64

38 “Bilimlerin dünya deneyimine geri dönülerek sınıflandırılması... Bilimler arasındaki sistematik bağlantılar dünya deneyimini kuran yapısal bağlantılarda temellenir.”, *Hua IX*, § 7, s. 64

39 “Her bilimin kendi alanı [*Gebiet*] vardır ve her bilim kendi alanını konu eden teoriyi üretmeye gayret eder. Gelgelelim, teorik neticeleri tesis eden bilimsel akıl [*wissenschaftliche Vernunft*] iken, alanı tesis eden deneyimsel akıldır [*erfahrende Vernunft*]”, *Hua XVII*, § 94, s. 239

40 *Hua VI*, § 9b-d-h, s. 29, 37 ve 51; *Hua IV*, § 16, s. 52: “Bilimsel bir deneyimde ilkece

bilimsel aklın stili (nedensel açıklama) ‘maddi şey’ algısına içrek bilim-öncesi nedensellik formu tarafından öngörülmüştür. Maddi şey, kalıcı özelliklerini benzer durumlarda benzer tepkiler sergilemesinden hareketle saptadığımız bir töz, yani maddi bağlamlardaki değişimlere özce bağlı, işlevsel bir birliktir (mesela bir yayı çektiğimizde bir dizi salınım hareketi sergilemesi, yayın esnekliğini ifşa eder). İşte bu sebeple fizik bilimi zorunlu olarak nedensel bir açıklama stili kazanır ve çeşitlilik gösteren iç ve dış parametreler arasındaki sabit ve kurallı bağlantıları inceler.⁴¹ Özneye bağımlı duyulur nitelikler (renk, ses, koku...) ile öznedenden bağımsız geometrik nitelikler (figür, hareket) arasındaki ayırım da bir o kadar algılanan şeyden kaynaklanır; bu ayırım fizik bilimine, maddi doğanın *kendinde* varlığını kuran, öznedenden bağımsız nitelikleri sistematik biçimde belirlemeye yönelik bir araştırma hedefi öngörür.⁴² Doğayla meşgul bilimlerdeki bilimsel akıl, kurallı bağlantıları inceleyen doğalcı yöntemden ve tümevarıma dayalı bir nedensellik anlayışından faydalanır. Bilimsel akıl tam da öznedenden bağımsız olanı belirlemeyi hedeflediğinden, bu doğalcı yöntemi ve nedensellik anlayışını cisimsel doğanın ötesine genişletip zihin küresine de tatbik etmeye, ruhu ve zihni cisme iliştirilen birer ilaveden ibaret görmeye meyillidir. Bu meyil bilimsel akli zihnin ardışık hallerini cismin ardışık halleriyle kurallı fakat kör bir bağlantı içine sokarak ele almaya sevk eder.⁴³

Gelgelelim, zihnin bu şekilde doğallaştırılması ve tümevarıma dayalı nedensellik anlayışının paradigmatik olarak genişletilmesi *zihin* bölgesinin ontik özgüllüğünü hiçe sayan bir peşin hüküm üretir. Zihin küresine ait şeyleri (anlam birliklerini), bunların taşıdıkları birlik türünü (sürekli oluş halindeki tarihsel birliği) ve aralarındaki bağıntı tarzını (güdülenim [*motivation*] ilişkisini) belirttik kılma peşindeki yönelimsel bir analiz, zihnin halleriyle cismin halleri arasında birebir bir mütakabiliyet olma ihtimalini dışarıda bırakacaktır. Zira *doğa* ve *zihin* bölgeleri birbirlerinden apayrı bağıntı yasalarıyla (ilki nedensellik, ikincisi güdülenim yasasıyla) idare edilir. *Cisim* ile *zihin* ontik birlikler sıfatıyla birbirlerinden apayrı cinsten özdeşlik türlerini meydana getirir (cisim değişmez tözsel birlik iken, zihin oluş halindeki birliktir)⁴⁴. Bilim-öncesi deneyim kipinde yaşadığı haliyle psişik olan ne varsa gerek tümevarıma dayalı nedensel açıklamayı gerekse de nesnel belirlenimler uğruna salt öznel özelliklerin saf dışı bırakılmalarını hükümsüz kılacaktır.⁴⁵

görebileceğimiz ve bulabileceğimiz ne varsa, fiziksel bir şeye ilişkin genel deneyim tarafından çoktan öngörülmüştür.”; *Hua IX*, § 19, s. 125-126: “Fiziksel şeyin varlığı yönündeki tahmin [*Präsumtion*] genelgeçer deneyimin doğal stiline hastır ve kesinliği asla sorgulanmaz; keza nesnel bilimlere idare eden de bu tahmindir.”

41 “*Real varlıkları konu alan tüm bilimler nedensel açıklamayla iş görür. [...] Gerçekliğin [réalité] ilkesini gerçekliğin ilkesi olarak kuran şey, nedensellik bakımından ne ise o olmaktadır. Gerçeklik ilke gereği zafidir [ein prinzipiell Relatives]*”, *Hua V*, § 16, s. 45-52; *Hua IX*, §§ 22-23, s.133-135; *Hua IV*, § 16, s. 45-52; *Hua Mat IV*, s. 180-182; *Hua VI*, § 9b, s. 28.

42 *Hua IV*, § 18d, s.76-77; *Hua IX*, §§ 18-19, s.120-124 ve 126-128; *Hua Mat IV*, s. 162, 190 ve 198-204

43 *Hua IX*, § 23, s. 136-138

44 *Hua IX*, §§ 23 ve 25, s.138-139 ve 142-143; *Hua IV*, §§ 63-64, s. 291-297

45 “Daha üst bir aşamada, tümevarıma dayalı nedenselliğe tabi hiçbir şey [*das Induktiv-Kausale*] zihinselliğin real özünü [*das reale Wesen der Geistigkeit*] kurmaz.”, *Hua IX*, § 14, s. 140.

Oluş halindeki ruhsal birliğin idaresi iç durumlar ile dış durumlar arasındaki kurallı bir bağlantıdan ibaret kör bir nedensel belirlenimciliğin ellerinde değildir. Tam aksine, oluş halindeki ruhsal birliği idare eden yasa zihinsel *güdülenimdir*. Güdülenim yasası uyarınca beni sadece ve sadece bilincinde olduğum yönelimsel nesnelere güdüleyebilir. Dünyaya ait ve aynı düzeyden iki gerçekliğin arasındaki real bir ilişki değil, daha ziyade özne ile nesne arasındaki yönelimsel bağlantıdır burada söz konusu olan⁴⁶. Ayrıca ‘kalıcı özellik’ kavramı *cisim* küresi için geçerlidir ve bu küreden olan hiçbir nesnenin bir tarihi yoktur, dolayısıyla tarihin hangi anında olursak olalım, bu nesnelere aynı biçimde ele alınabilir ve âni değiştirince nesnenin doğası değişmez. Gelgelelim, böyle bir kalıcılığın *zihin* küresinde bir geçerliliği yoktur. Çünkü ruh bir tarihe sahiptir; ruhun her hali önceki hallerini hafızada tutar. Ruh, bir sabit özellikler birlikteliğince belirlenmek şöyle dursun, sürekli bir değişim içerisindedir.⁴⁷ Ve nihayet, doğa bilimi özneye izafi belirlenimlerin dışarıda bırakılmasıyla işliyor olsa da, *zihin* küresinde mesele tam da zihnin öznel hallerini incelemek olduğundan, böyle bir indirgeme hiçbir anlam taşımaz.⁴⁸

Zihinle meşgul bilimlerdeki akıl, ona mahsus pekinlik [*rigueur*] normlarının kaynağını zihinsel fenomenlere erişmek için takınılması icap eden özel tavırda bulur. Bu tavır belirleyen ise zihin küresine ait şeylere özgü verilmiş kipiştir.⁴⁹ Her nesne sahası için, o sahaya yönelik incelemeleri idare eden akıl türü, kendi pekinlik normlarını özgürce atayan öznel aklın kendiliğinden bir teşebbüsünden neşet etmeyecektir. Tam aksine, öznel aklın özgürce atadığı bu pekinlik normları, ilgili nesne kategorisine özü gereği ait verilmiş kipiştir, yani ilgili nesne bölgesine içrek *noetik-noematik* yapıda temellenir. *Bilimsel aklın her türlü süz bölgeseldir*. Zira hepsi de nesne bölgeleri için kurucu *a priori*’lerden kaynaklanır.

AKLIN DÜZENLEYİCİ İDELERİNİN YAPISAL VE GAYRİ ÖZNEL KÖKENİ

Buraya dek tüm söylenenler, kelimenin asıl anlamında *aklı* [*raison*] konu almaktansa genelinde *anlama yetisine* temas ediyor gözükmektedir. *Düşünceler I*’in daha önce alıntılanan 153. paragrafı buna tanıklık eder. Bu paragrafta Husserl’ın anlama yetisi ve akıl kürelerini açıkça birbirine eş tutar.⁵⁰ Hâlbuki Kant anlama yetisini bariz biçimde akıldan ayırt etmektedir; anlama yetisi kurallarla ilgili iken, akıl ilkelerle ilgili bir yetidir. Keza, fenomenlerin bilgisi anlama yetisine, bu bilgilere birlik verilmesi ise akıl yetisine bağlıdır. Ve nihayet, anlama yetisi (mümkün deneyimin nesnelere ilişkin) kavramların yetisi iken, akıl (deneyimde verilmeleri imkânsız, duyuyüstü nesnelere ilişkin) İdelerin yetisidir. Husserl’e bakılırsa, görüde gerekçelendirme yapısı deneyimde verili nesne kürelerinin

46 “Psikişik nedensellik ile şahsi nedensellik, zihinsel güdülenime dayalı nedensellikler [*Kausalität geistiger Motivation*] olmalarından ötürü tümevarıma dayalı nedensellikten bambaşkadır.”, Hua IX, § 24, s. 141; Hua IV, § 55, s. 215-220

47 Hua IV, §§ 32-33, s. 133, 135-137

48 Hua IX, § 27, s. 149-150

49 Hua IX, § 27, s. 150

50 Hua III/1, § 153, s. 356

tümüne ayırım gözetmeden uygulanabilir. Peki ama Husserl aklın yapısını görüde gerekçelendirme yapısıyla eş tuttuğuna göre, akli ayırt edilir kılan şey, yani aklın idelerle ve duyuyüstü nesnelere ilişkisi bundan dolayı ortadan kalkmış olmaz mı? *Sonsuz İde Husserl için hala akla mahsus bir karakter özelliğini sergilemekte midir?* Eğer sergiliyorsa, Husserl bunu Kant'çı öznelciliğe yönelttiği eleştiriden vazgeçmeksizin nasıl ileri sürebilir?

Bu soruların yanıtını almak için yapılması lazım gelen şey *Düşünceler I*'in "Aklın Fenomenolojisi" başlıklı son bölümünde yer alan analizleri izlemektir. Husserl orada genel itibarıyla akıldaki formel yapıları sıralar ve bunu Leibniz'in *Meditationes de cognitione, veritate et ideis*'te⁵¹, Descartes'in ise *Regulae*'de⁵² takdim ettiği ayrımlara ve Kantçı kiplikler [*modalités*] tablosuna⁵³ yaslanan bir düzene göre yapar: İlk sırada gelen ayırım görüsel bilgi ile kör bilgi arasında, başka bir deyişle apodiktik apaçıklık ile asserterik apaçıklık arasındadır; ardından upuygun apaçıklık ile upuygun olmayan apaçıklık arasındaki ayırım gelir; son ayırım ise dolaylı apaçıklık ile dolaysız apaçıklık arasındadır. Analizin genel ilkesi şudur: *Nesne* terimi varolanı, başka bir deyişle hakikaten olanı [*ce qui est véritablement*] belirtir; hakiki-olma (edimsel-olma) doğru-olma ile (geçerli-olma ile) özce bağlantılı olduğuna ve her doğruluk (geçerlilik) öznel bir gerekçelendirme sürecinden kaynaklandığına göre, bu demektir ki hakikat (edimsellik) kavramı ile akli doğrulayabilirlik yapıları arasında bir karşılıklılık [*corrélation*] vardır: Varolanın ontolojik-formel yapılarını genel itibarıyla aydınlatmak, hem mümkün noetik-noematik gerekçelendirme yapılarını hem de bu gerekçelendirme faaliyetinin bilgi süreci için tayin ettiği meşruiyet esasları ile teleolojik normları açığa çıkarmak anlamına gelir.⁵⁴ Bilginin yetkinlik dereceleri arasındaki farklar akli gerekçelendirmenin noetik düzeylerine tekabül eder. Aklın yapısal özü bir düzenleyici İdeler bütünüdür. Bu İdeler bütünü bilgi edimi için yetkinleşme yolları öngörür. Sözelimi, nesneyi görüde veren apaçıklığa özgü bir berraklığa doğru ilerleyiş, dolaysız apaçıklığa geri gidiş, eidetik yasaları veren apodiktik apaçıklığa dönüş, nesneye ait belirlenimlerin tamlığına doğru ilerleyiş bu yetkinleşme yollarındandır.

Gelgelelim, meselenin özü başka yerde yatar. Her ne kadar bu geleneksel mefhumlar bilginin noetik kipliklerini ayırt etseler de, aslında hepsi de nesne kategorilerinden hareketle düşünülmüşlerdir. *Nesne hakkındaki bilginin nasıl bir yapı taşıyacağını* ve bu yapının hangi epistemik yollardan kendini gerçekleştirmek zorunda olacağını en baştan buyuran *nesnenin eidos'udur*. Berraklık [*clarté*], apodiktiklik, upuygunluk ve kendini doğrudan temellendirme İdeleri, bırakın aklın teşebbüsünden ya da nesneyi salt teorik yoldan belirlemeye dönük bir tasarıdan doğmayı, belli nesne bölgelerince *a priori* öngörülen düzenleyici yapılara karşılık gelir: Kendisini doğrudan temellendiren, upuygun, apodiktik, ve berrak bir bilginin bizim tarafımızdan özgürce hedef belellenmesinden ziyade, ilgili nesne kategorisinin bize belli bir ilerleme ufku dayatması, ya da aksine belli bir ilerleme ufkunu bizim için ilkece imkansız

⁵¹ Leibniz, Gottfried W., *Meditationes de cognitione, veritate et ideis*, Fransızca çeviri, P. Schrecker, Paris, Vrin, 1978, s. 9-10

⁵² Descartes, René, *Regulae ad directionem ingenii, Oeuvres*, tome X, haz. Adam ve Tannery, Paris, Vrin, 1986, s. 368 saq.

⁵³ *KrV*, Tranz. Analytik, A 80/B 106 ve A 218/B 265 sq.

⁵⁴ *Hua III/1*, s. 314.

kılmasıdır asıl söz konusu olan. Böylece teleolojik yapılar, yalnızca bilme iradesinin öznel yürütme fiili onları ete kemiğe büründürüp hayata geçirebilecek olsa da, öznellikten sıyrılır. *Kant'taki biçimiyle Kopernik devrimini tersyüz eden* Husserlci hamlenin bir tezahürüdür bu.

Örneğin Leibniz'den ödünç alınan upuygunluk İdesini ele alalım. *Upuygunluk* İdesinin kökeni *nedir?* Nesneyi tamlıkla belirlemeyi hedefleyen teorik tasarıdan, başka bir ifadeyle transandantal öznedeki bilme arzusundan mı kaynaklanır bu İde? Ya da hakikat isteminden mi filizlenir? Eğer ikincisi doğruysa, Husserl beklenmedik şekilde Nietzsche'nin düşüncesine yaklaşmış olmaz mı? Yoksa daha ziyade nesne tiplerinin görüde verilme yapısı mıdır bu İdeyi bize *a priori* dayatan (veya imkânsız kılan)?

Upuygunluk İdesi nesne tiplerinin görüde verilme kipine bağlıdır ve her nesne için o nesnenin bölgesel özünce *a priori* tayin edilir. Sözelimi, her içkin yaşantı eksiksiz ve upuygun bir apaçıklık taşıdığı halde, profiller kanalıyla verilen dünyadaki her fiziksel aşkın nesne upuygun olmayan bir tarzda verilir ve bu sebeple ona dair her bilgi her zaman yaklaşık bir bilgidir. İçkinlik upuygun olmayı, aşkınlık ise upuygun olmamayı şart koşar. Bu iki mefhum arasındaki karşıtlık bilincin mutlak varlığı ile dünyadaki gerçekliklerin [*réalités*] izafi varlığı arasındaki uçuruma ve bir o kadar da reel (*reell*) küreye özgü mutlak ve eksiksiz verilme ile real küreye özgü profiller kanalıyla izafi verilme arasındaki uçuruma tekabül eder.⁵⁵ Upuygun olmama bilinç ediminin *dolu* (görüsel) ve *boş* (kastedici) bileşenleri arasında bir mesafe olmasını öngerektirir. Hâlbuki upuygunluk boş bileşenlerin mevcudiyetini dışlar. Demek ki sadece ve sadece nesne bölgelerinin kendilerine mahsus verilme kipleri bilgiyi upuygunluk mevkiine atayabilir, ya da tam aksine, onu ilke gereği ilelebet upuygun olmamaya mahkûm eder (Dolayısıyla bir varlık bölgesinin verilme kipi boş kastedme edimlerine imkân veriyorsa o bölgeden varlığın bilgisi upuygun olamaz). Upuygunluk kastedilen ile verilenin (yönelinen ile görülenin) bütünüyle çakışması imkânına dayanır. Tam da bundan ötürü, açıklığa kavuşturulmaya izin veren sonsuz bir belirlenebilirlik ufkuna sahip tüm nesnelere upuygunluktan mahrumdur. Belirsiz [*indéfni*] (ve açık uçlu) bir yönelimsel serimlenme ufkuna sahip nesnelere de upuygun olamaz. Zira belirsiz ve açık uçlu bir yönelimsel serimleme için “filen teşhir edilen edimsel çekirdek” ile edimsel olmamalarına rağmen edimsel çekirdekle “birlikte-verilenlerin ufkunu” arasında aşılabilir bir uçurum olması zorunludur.⁵⁶ Aralarındaki mesafe yönelimsel potansiyellerin edimselleştirilmesiyle (mesela farklı yüzlerini görüye sunabilmek üzere nesnenin etrafında dönmekle) azaltılabilir elbette; ama asla ortadan kaldırılamaz. Upuygunluk kendini profiller kanalıyla değil de mutlak ve eksiksiz verene, bir belirlenebilirlik ufkuna sahip olmayana mahsustur. Upuygun bilgi tasarısı da bilen öznenin teşebbüsünden ileri gelmez. Çünkü mutlak biçimde verili bir yaşantının bilgisinde ilerleme kaydetmeyi ya da dünyadaki bir gerçekliğin nihai ve tam bir bilgisine varmayı istemek saçma olacaktır. Öyleyse aklın epistemik tasarısı dünyaya mensup varlık ile dünyaya mensup olmayan varlık arasındaki

⁵⁵ “Real bir şey, real olma anlamına sahip bir varlık ilke gereği *upuygun olmayan* ve kısmi bir tarzda belirmenin dışında başka hiçbir tarzda beliremez” (Hua III/1, § 138, s. 319). Bu sebeple *Düşünceler I*'in 41-44. paragraflarıyla 138. paragraf arasında doğrudan bir köprü kurmak mümkün görünüyor.

⁵⁶ *Hua III/1*, § 44, s. 91

ontolojik farka ve buna koşut olarak iki farklı varlık küresine özgü verilmiş kiplerinin arz ettiği yapıya yaslanmalıdır: *Aklın noetik kendiliğindenliği* İdelere zemin teşkil etmez. *İdelerin temelinde daha ziyade nesne kategorileri arasındaki ontolojik farklar ve verilmiş kipleri arasındaki yapısal farklar yatar.*

Bu demektir ki akli normların kökeni *bölgesel özün karakter özelliklerinden* gelir: Tüm aşkın nesnelere için görülen noema ile yönelinen anlamın tamamı arasındaki sonsuz mesafe bizi uygun bilgiyi sonsuz bir İde olarak vazetmeye güdüler. Akli İdeleri niteleyen sonsuzluk, aklın öznel doğasında (sonlu anlama yetisinden ayrı sonsuz bir akıl yetisinde) değil, dünyadaki aşkın nesnelere verilmiş yapısında köklenir. *Yapısal ve anonim bir sonsuzluktur* bu. Akıl son kertede bölgesel özlerin tayin ettiği noetik yapılar bütünü belirten bir başlıktan başka bir şey değildir: “Fakat [fenomenolojik analiz] sözünü ettiği düşünce kimsenin düşüncesi değildir.”⁵⁷

Böylelikle Husserl öznenin neliğiyle ilgili tüm önkoşullardan arınık bir akıl öğretisi inşa eder: Akıl artık bir yetiyi değil, nesne kategorilerince mutlak biçimde dayatılan bir akıllar çokluğunu belirtir. Üst dereceden akli bilgiye yönelik epistemik tasarımın bir parçasını oluşturan düzenleyici İdeler öznenin teorik özerkliğinden değil, tersine çeşitli nesne kategorilerini kuran ontolojik yapılardan kaynaklanır. Temel karakterini öznel bir yönelime sahip olmasından alan transandantal fenomenolojinin nesneye has yapıları özneye has yapılara indirgeyen bir öznelliklikle alıp vereceği hiçbir şey yoktur. Oysa aksine asıl nesne tiplerine has yapılar özneye has yapıları düzenlemektedir. Bilme iradesini idare eden normlar dünya deneyimine ait yapılarda köklenir; akıl formlarına adlarını tam da kurdukları nesne bölgeleri vermektedir. *Akıl kendi ürünlerinin ürünüdür.*⁵⁸

Çeviri: Çağlar Koç

⁵⁷ *Hua XVII*, § 13, s. 41

⁵⁸ Çevirmenin notu: Önerileriyle çeviriye katkıda bulunan hocam Aliye Kovanlıkaya'ya teşekkür ederim.

Kaynaklar

- DESCARTES, R., *Regulae ad directionem ingenii, Oeuvres*, X, yay. haz. Adam ve Tannery, Paris, Vrin, 1986
- HUSSERL, E. (Hua I), *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*, yay. haz. S. Strasser, Den Haag, M. Nijhoff, 1950
- HUSSERL, E. (Hua III/1), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie*, yay. haz. K. Schuhmann,, Den Haag, M. Nijhoff, 1950
- HUSSERL, E. (Hua IV), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution*, yay. haz. M. Biemel, Den Haag, M. Nijhoff, 1952
- HUSSERL, E. (Hua V), *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Drittes Buch: Die Phänomenologie und die Fundament der Wissenschaften*, yay. haz. M. Biemel, Den Haag, M. Nijhoff, 1952
- HUSSERL, E. (Hua VI), *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie*, yay. haz. W. Biemel, Den Haag, M. Nijhoff, 1954
- HUSSERL, E. (Hua VII), *Erste Philosophie (1923-1924). Erster Teil: Kritische Ideengeschichte*, yay. haz. R. Boehm, Den Haag, M. Nijhoff, 1956
- HUSSERL, E. (Hua IX), *Phänomenologische Philosophie. Vorlesungen Sommersemester 1925*, yay. haz. W. Biemel, Den Haag, M. Nijhoff, 1962
- HUSSERL, E. (Hua XVII), *Formale und transzendente Logik. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft. Mit ergänzenden Texten*, yay. haz. P. Janssen, Den Haag, M. Nijhoff, 1974
- HUSSERL, E. (Hua XVIII), *Logische Untersuchungen. Erster Band: Prolegomena zur reinen Logik. Text der ersten und der zweiten Auflage*, yay. haz. E. Holenstein, Den Haag, M. Nijhoff, 1975
- HUSSERL, E. (Hua XXVIII), *Vorlesungen über Ethik und Wertlehre 1908-1914*, yay. haz. U. Melle, Dordrecht/Boston/Kluwer, 1989
- HUSSERL, E. (Hua Mat IV), *Natur und Geist. Vorlesungen Sommersemester 1919*, yay. haz. M. Weiler, Dordrecht/Boston/Kluwer, 2002
- KANT, I., *Kritik der Reinen Vernunft*, Hamburg, Felix Meiner, 1956
- LEVINAS, E., *En découvrant l'existence avec Husserl et Heidegger*, Paris, Vrin, 1982
- LEİBNİZ, G. W., *Meditationes de cognitione, veritate et ideis*, fr. çev. P. Schrecker, Paris, Vrin, 1978